

4. Офіційний веб сайт Держслужби статистики України [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.ukrstat.gov.ua>.

5. Стратегія розвитку Донецької області на період до 2020 року (нова редакція 2016 року). – Краматорськ, 2016. – С. 4-30.

**Основные тенденции и перспективы развития
молокоперерабатывающих предприятий Донецкой области**

А. М. Шашман

И. П. Теплых

Донецкий научно-исследовательский центр продуктивности АПК

Проанализированы основные тенденции функционирования молокоперерабатывающей отрасли. Определены возможные перспективы развития молокоперерабатывающих предприятий, которые дадут возможность отечественным производителям молокоперерабатывающей отрасли обеспечить качественной продукцией население и осуществить выход на внешние европейские рынки.

**Basic tendencies and prospects of development
of suckling enterprises are in the Donetsk area**

A.M.Shashman

I.P.Teplykh

Donetsk scientific research center of agroindustrial complex productivity

The basic tendencies of functioning of suckling industry are analysed. Certainly possible to prospects development of suckling enterprises that will give an opportunity to the home producers of suckling industry to provide the quality products of population and carry out going into the foreign European markets.

**АНАЛІЗ СУЧАСНОГО СТАНУ ТА ПЕРСПЕКТИВИ РОЗВИТКУ ГАЛУЗИ
ВІВЧАРСТВА В УМОВАХ ЗАКАРПАТСЬКОЇ ОБЛАСТІ**

Ю.Е. КОВАЧ

Науково-дослідний центр

”Закарпатзагропромпродуктивність”

Розкрито стан та проблеми галузі вівчарства Закарпатської області. Досліджено тенденції розвитку вівчарства, обґрунтовано основні напрями підвищення ефективності галузі, в т.ч. урегулювання кормового балансу, впровадження новітніх технологій виробництва та переробки вівчарської продукції, які сприятимуть відродженню вівчарства Закарпатської області.

Ключові слова: вівці, поголів'я, продуктивність, рентабельність, собівартість.

Постановка проблеми. Вівчарство – важлива галузь продуктивного тваринництва. Упродовж тривалого періоду Закарпатська область посідала одне з провідних місць не

тільки регіону, а й України за чисельністю поголів'я овець, виробництвом вовни, баранини та бринзи. Процес економічних трансформацій в аграрній сфері нашої держави позначився на функціонуванні усіх видів тваринництва. Вівчарство області з року в рік зазнавало спаду як у господарствах населення, так і в сільськогосподарських і фермерських підприємствах. Основною причиною різкого зниження виробництва вівчарської продукції стало скорочення поголів'я тварин. Поголів'я овець на Закарпатті зменшилося від 269,4 тис. голів у 1991 році до 145,4 тис. голів у 2016 році, або в 1,8 раза [1]. Головні причини такого спаду – невідповідність реалізаційних цін на вівчарську продукцію та витрати на її виробництво. Так, собівартість виробництва вовни та баранини в декілька разів перевищує ціну реалізації. Собівартість 1 ц м'яса баранини – 1482,07, за ціни реалізації 1089,39 грн. Собівартість 1 ц вовни 4725,0, за середньої ціни реалізації 587,5 грн. Причиною подібної ситуації стало подорожчання виробництва 1 ц к. од., що безпосередньо зв'язано зі зростанням цін на енергоносії та інші складові виробництва вовни і баранини [2]. Крім того, низький рівень технологічного забезпечення вівчарства та висока частка ручної праці збільшують розмір витрат на виробництво продукції [3].

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Питання розвитку аграрної сфери в цілому й тваринництва зокрема, досліджувалися в роботах вітчизняних учених і дослідників. Серед них – В.І. Бойко, В.В. Гончаренко, В.В. Зіновчук, С.В. Лобас, П.С. Березівський та багато інших.

Зважаючи на пріоритетність наукових досліджень з вівчарства, які проводить Інститут тваринництва степових районів ім. М.Ф. Іванова “Асканія Нова”, йому був наданий статус Національного науково-селекційно-генетичного центру в цій галузі. Над розробкою проблем розведення, генетики та відтворення овець також плідно працюють вчені Інституту тваринництва, Інституту землеробства і тваринництва західного регіону, Буковинського, Закарпатського та Кримського інститутів агропромислового виробництва. У розвиток галузі вівчарства значним є внесок відомих вчених, серед яких: Д. К. Міхновський, М. Г. Штомпель, В. Г. Шуваєв, Г. К. Даниленко, Б. О. Вовченко, Д. Г. Степанов, В. І. Король, Я. Ф. Сулима, І. А. Макар, Т. О. Черномир, Д. М. Охотіна, І. А. Помітун, І. О. Світличний та ін.

До інтенсифікації галузі вівчарства гірських районів українських Карпат значних зусиль доклали Я. Ф. Сулима. Розроблену під його керівництвом методику покладено в основу виведення української гірсько-карпатської породи овець та двох її внутріпородних типів: передкарпатського та закарпатського, а також закарпатського внутріпородного типу овець у породі прекокс.

Причини занепаду галузі та напрями підвищення ефективності виробництва продукції вівчарства досліджували у своїх працях О.І. Сокол, В.А. Сухарльов, в Закарпатській області А. В. Бальян, Р. Г. Філеп, В. М. Агій, М.М. Годованець, Г. І. Шилкіна та ін.

Однак проблеми розвитку галузі вівчарства, зокрема на регіональному рівні, потребують подальших досліджень.

Мета дослідження – вивчити сучасні соціально-економічні процеси розвитку вівчарства, провести аналіз ефективності виробництва продукції вівчарства в області та надати рекомендації щодо її поліпшення.

Виклад основного матеріалу. На сьогодні Закарпаття є одним із регіонів, де природно-кліматичні та господарсько-економічні умови найбільшою мірою сприяють розвитку вівчарства. Значні площі сільськогосподарських угідь низинних районів, а також схилі землі гір і передгір'я є найприйнятнішими для розведення овець. Крім цього, полонинські субальпійські пасовища, покриті в основному білоусом, який поїдають лише вівці, слугують незаперечним доказом необхідності їх розведення.

Після різкого зменшення поголів'я овець та кіз у всіх категоріях господарств, починаючи з 2010 року спостерігається незначний ріст. Так, на 1 січня 1991 року в області в усіх категоріях господарств нараховувалося 269,4 тис. голів, на 1 січня 1996 року (за

п'ять років) поголів'я овець та кіз скоротилося в 1,6 раза – до 163,3 тис. голів. На 1 січня 2001 року овець та кіз було вже 108,9 тис. голів – порівняно з 1990 роком скорочення відбулося в 2,5 раза. З 2010 року поголів'я овець та кіз зростає і станом на 1 січня 2011 року досягає 135,0 тис. голів. На 1 січня 2013 року поголів'я овець та кіз в усіх категоріях становило 164,7 тис. голів, а на 1 січня 2016 року – 145,4 тис. голів. У сільськогосподарських підприємствах зростання поголів'я овець незначне – усього 11,2 тис. голів, у господарствах населення – 134,2 тис. голів.

На 1 січня 2016 року в господарствах населення утримується 92,3 % поголів'я овець та кіз, тоді як 7,7 % припадає на сільськогосподарські підприємства (табл.1).

Таблиця 1

**Динаміка поголів'я овець і кіз у господарствах усіх форм власності
в Закарпатській області**

(на 1 січня, тис. голів)

Рік										Темпи зростання (спаду) 2016/2011, %
1991	1996	2001	2006	2011	2012	2013	2014	2015	2016	
Господарства усіх категорій										
269,4	163,3	108,9	116,5	135,0	138,8	164,7	166,0	150,1	145,4	107,7
Сільськогосподарські підприємства										
197,6	56,8	10,8	10,3	14,0	19,1	19,5	17,6	11,4	11,2	80,0
Господарства населення										
71,8	106,5	98,1	106,2	116,7	119,7	145,2	148,4	138,7	134,2	114,9

Слід зазначити, що станом на 1 січня 2016 року вівчарством в області займалися 44 сільськогосподарські підприємства. Із загальної їх чисельності – 16 підприємств, які утримують до 49 голів овець, або 32,2 % від загальної кількості, 8 підприємств, які утримують від 500-999 голів овець, або 18,1% від загальної кількості (табл.2).

Таблиця 2

**Групування сільськогосподарських підприємств за наявністю поголів'я овець та кіз
на 1 січня 2016 р.* в умовах Закарпатської області**

Групування підприємств	Кількість підприємств	
	одиниць	від загальної кількості %
Підприємства, які мали поголів'я, всього	44	100,0
Із них мали, голів. :		
до 49	16	32,2
50-99	7	15,9
100-199	4	9,1
200- 499	9	20,5
500- 999	8	18,1
1000- 1999	-	-
понад 1999	-	-

* За даними Державної служби статистики Закарпаття.

Найбільша частина поголів'я овець особистих господарств населення знаходиться у чотирьох районах: Тячівському – 36,4%, Рахівському – 26,1, Міжгірському – 12,2, Хустському – 11,1%. На інші райони припадає 14,2%. Поголів'я овець

сільськогосподарських підприємств зосереджене в господарствах Тячівського (19,1%), Хустського (19,5%), Рахівського (13,7%), Берегівського (9,6%), Іршавського (8,7%), Виноградівського (7,1%), Воловецького (6,9%), Ужгородського та Мукачівського (5,2%), Свалявського (3,3%) районів.

Із загального поголів'я овець в області 92,1% припадає на гірську і передгірну зони, в яких планово є українська гірсько-карпатська порода. У низинній зоні, де розводять тонкорунних овець закарпатського внутріпородного типу породи прекос, знаходиться 7,9% овець.

Зі всього поголів'я овець, які належать до господарств населення, 96,8% охоплюють гірські райони, тоді як 3,2% становлять вівці низинної зони.

Згідно із статистичними даними виробництво вовни за період стабілізації зросло як в усіх категоріях господарств, так і в сільськогосподарських підприємствах.

У господарствах населення виробництво вовни знаходилося майже на однаковому рівні і становило у 2015 році 185 проти 173 тонн у 2010 році, та 179 тонн у 2005 році.

За досліджуваний період виробництво вовни зросло. В усіх категоріях господарств його показник у 2012р. досягнув 213 т, або зростання відбулося на 12,2 % порівняно з 2005 роком, за рахунок сільськогосподарських підприємств – на 3,5 раза. У господарств населення за цей період виробництво вовни становить 178 т. Якщо порівняти виробництво вовни у населення у 2015 році до 1990 року, то зростання відбулося у господарств населення на 22,4 %. Однак із 2010 року значного зростання виробництва вовни не сталося, а у 2015 році його показник виявився дещо нижчим від попередніх років (табл.3).

Таблиця 3

**Виробництво вовни в господарствах різних форм господарювання
в Закарпатській області, тонн**

Рік										2015р. до 1990р., %	2015р. до 2010р., %
1990	1995	2000	2005	2010	2011	2012	213	214	2015		
Усі категорії господарств											
665	334	191	190	218	210	213	216	205	185	27,8	84,8
Сільськогосподарські підприємства											
531	168	27	10	45	38	35	37	27	21	4,0	46,7
Господарства населення											
134	166	164	180	173	172	178	179	178	164	122,4	94,8

Разом із тим, виробництво баранини та козлятини у сільськогосподарських підприємствах знаходиться на дуже низькому рівні. Стабільність виробництва цього виду продукції підтримується лише за рахунок господарств населення, фермерів та малих підприємств. Збільшення поголів'я овець у господарствах населення сприяло зростанню виробництва баранини (табл. 4).

Таблиця 4

Виробництво м'яса баранини і козлятини в господарствах усіх категорій в Закарпатській області

(в забійній вазі, тис. тонн)

Рік										2015р.	2015р.
1990	1995	2000	2005	2010	2011	2012	2013	2014	2015	до 1990р., %	до 2010р., %
Усі категорії господарств											
2,2	1,5	1,8	2,8	3,0	3,2	3,4	3,4	2,9	2,7	+22,7	-10,0

В області за п'ять років спостерігається збільшення поголів'я овець і кіз, нарощування виробництва вовни та одержання м'яса баранини і козлятини.

Підвищення виробничої і повної собівартості при стабільних реалізаційних цінах призвело до зниження економічної ефективності.

Рівень рентабельності баранини в 1991 році був +11,1 %, у 2012 році знизився до рівня збитковості – 18,3%. Починаючи з 2013 року простежується позитивна тенденція з виробництва баранини та козлятини. Рівень рентабельності від реалізації баранини у 2013 році був +1,2%, у 2014 році +10,4 %, у 2015 році +14,8 %.

У 2013-2015 рр. собівартість 1 ц реалізованої продукції (овець на м'ясо) зросла і коливається від 1281,13 до 1204,04 грн, зросла й ціна реалізації від 1296,17 до 1381,6 грн. При вищій ціні реалізації одержано прибуток, рівень рентабельності досягнув відповідно +1,2, +10,4, +14,8 % (табл.5).

Таблиця 5

Результати від реалізації продукції вівчарства (овець на м'ясо) в умовах фермерських та малих підприємств Закарпатської області

Рік	Кількість реалізованої продукції, ц	Повна собівартість реалізованої продукції, тис.грн	Чистий дохід (виручка), тис.грн	Прибуток (збиток), тис. грн	Собівартість 1 ц, грн	Середня ціна реалізації 1 ц, грн	Рівень рентабельності (збитковості), %
2010	428	608,7	436,8	-171,9	1422,20	1020,56	-28,2
2011	396	586,9	431,4	-155,5	1482,07	1089,39	-26,5
2012	469	736,0	601,2	-134,8	1569,30	1281,88	-18,3
2013	907	1161,99	1175,63	+13,64	1281,13	1296,17	+1,2
2014	487	594,95	656,94	+61,99	1221,66	1469,68	+10,4
2015	488	587,571	674,242	+86,671	1204,04	1381,64	+14,8

При реалізації вовни рівень збитковості склав –1,2% у 1991 році, у 2012 році показник рентабельності був +13,9%. За період 2013-2015 рр. виробництво вовни знову виявилось збитковим (табл.6).

Підвищення виробничої та повної собівартості при стабільних реалізаційних цінах призвело до зниження економічної ефективності.

За меншої собівартості баранини і більшої виручки від реалізації одержано прибуток, що дало змогу підвищити рентабельність.

**Результати від реалізації продукції вівчарства (вовни)
в умовах фермерських та малих підприємств Закарпатської області**

Рік	Кількість реалізованої продукції, ц	Повна собівартість реалізованої продукції, тис.грн	Чистий дохід (виручка), тис.грн	Прибуток (збиток), тис. грн	Собівартість 1 ц, грн	Середня ціна реалізації 1 ц, грн	Рівень рентабельності (збитковості), %
2010	65	244,4	26,7	-217,7	3760,00	410,77	-89,1
2011	56	264,6	32,9	-231,7	4725,00	587,50	-87,6
2012	21	14,4	16,4	2,0	685,71	780,95	+13,9
2013	54	79,8	53,2	-26,6	1477,8	984,7	-33,3
2014	58	79,2	48,4	-30,8	1365,0	835,0	-38,8
2015	20	95,1	79,1	-16,0	1829,3	1521,7	-16,8

За досліджуваний період на підприємствах Закарпатської області спостерігається коливання рівня рентабельності (збитковості). Темпи зростання собівартості продукції у галузі перевищували темпи підвищення цін реалізації, що значно вплинуло на рівень рентабельності (збитковості). За період 2010-2012 рр. виробництво м'яса овець збиткове. Поліпшення ситуації розпочалося з 2013 року по 2015 рік, реалізація баранини та козлятини стала прибутковою.

Погіршення економічних показників і підвищення собівартості продукції вівчарства в сільськогосподарських підприємствах насамперед пов'язані зі збільшенням цін на енергетичні та матеріально-технічні ресурси, відсутністю впровадження мало затратних технологій виробництва і переробки продукції вівчарства, сучасних високоефективних засобів для механізації процесів виробництва, а також відсутність інвертенційних закупівель продажу продукції вівчарства уповноваженими державними структурами та незалежність аграрних бірж, які б об'єктивно визначали ціну на неї та сприяли попиту вівчарської продукції на внутрішньому і зовнішньому ринках.

Аналіз досліджень свідчить про низький рівень виробництва вовни і баранини у сільськогосподарських підприємствах. У переважній більшості господарств області вівчарство неприбуткова галузь.

З-поміж суб'єктів АПК, які здійснюють свою господарську діяльність на території Закарпатської області особливо слід відзначити роботу фермерських господарств, оскільки саме вони виявилися найефективнішими і становлять на сьогодні найбільшу питому вагу серед сільськогосподарських підприємств.

У Закарпатській області поряд із сільськогосподарськими підприємствами та фермерськими господарствами основними виробниками сільськогосподарської продукції, а також головною організаційно-господарською формою реалізації підприємницького потенціалу в аграрній сфері виступають господарства населення. Їхня частка у виробництві сільськогосподарської продукції регіону досягає 93 %, а частка у загальній структурі суб'єктів аграрної економіки області становить близько 82 %.

За результатами дослідження встановлено, що в особистих господарствах населення гірської зони, крім виробництва вовни і баранини, які виробляються й у

сільськогосподарських підприємствах, велика увага приділяється виробництву овечого молока та молочних продуктів, таких як сир та бринза, а із вовни виготовляють у домашніх умовах предмети побуту, які користуються великим попитом. Додаткова продукція дає змогу вести прибуткове господарювання.

За чисельністю поголів'я овець і кіз Закарпаття посідає друге місце в Україні за Одеською областю. Лідерство з утримання овець і кіз у краї залишається за Тячівщиною – 65,7 тис. голів овець і кіз, або 31 % від поголів'я в області. Рахівщина утримує 49,4 тис. голів, або 23 %, Хустській район – 21,4 тис. голів (близько 10 %), на Міжгірщині – 23 тис. голів (близько 10 %). Звідси, є шанс, що молочна продукція буде не єдиним прибутковим виробництвом вівчарства і козівництва на Закарпатті. Разом із тим, бракує можливостей збуту виробленої продукції. Саме для того, аби, об'єднавши зусилля, потужно виходити на ринки, у тому числі за кордон, селянам потрібно об'єднуватися у кооперативи заради збуту й організації переробки сировини. Успішним прикладом є відкриття переробного підприємства у Рахівському районі «Рахівська бринза», що займається переробкою молока. В Тячівському районі у 2015 році створено фермерське господарство «Благородна коза». Тепер на фермі вирощують близько 250 породистих кіз і виготовляють якісні молоко та сир. Третім таким прикладом є фермерське господарство ФГ «Лотос М-2005» Мукачівського району із фермою з поголів'ям овець і кіз понад 800 голів. На базі підприємства організовано власну переробку молока, виготовлення сиру.

У теперішніх умовах господарювання визначним чинником підвищення ефективності галузі виступає інноваційна діяльність, яка має охопити всі сторони галузі і здійснюватися на основі її інтенсифікації. Для цього необхідно визначити напрями розвитку, а саме:

- збільшення виробництва продукції вівчарства потребує створення міцної кормової бази, для чого необхідно переглянути структуру посівних площ з метою заміни низькоурожайних кормових культур на високоврожайні; впровадити маловитратні технології окультурення сінокосів і пасовищ;
- удосконалення методів виробництва та використання різнобічної продукції овець та кіз: крім виробництва вовни, баранини та козлятини необхідно збільшити виробництво овечого молока, для чого запровадити механізоване доїння овець і кіз, оскільки овече молоко є одним з економічно-важливих видів продукції;
- підвищення продуктивних і племінних якостей овець, належне ведення племінної роботи;
- збільшення виробництва екологічно чистої ягнятини та молоді баранини;
- забезпечення систематичної заготівлі та переробки молока, м'яса, вовни.

Беручи до уваги досвід світового вівчарства, особливо європейського, характерною особливістю розвитку якого є зростаюча значимість молоді баранини і ягнятини порівняно з вовною, за використання при цьому дешевих пасовищних кормів, вівчарство Закарпаття повинно бути зорієнтоване на виробництво саме цих видів продукції. Крім цього, враховуючи, що у гірській зоні з давніх часів виробництво молока, сиру та бринзи є одним з основних продуктів харчування і користується великим попитом та екологічно-вигідне, існує потреба у впровадженні новітніх ресурсозберігаючих технологій та екологічно безпечних процесів виробництва овечого молока. Створення мережі переробних підприємств, розширення асортиментів сирів дасть можливість галузі вівчарства конкурувати з іншими галузями тваринництва.

Висновки. Комплексне вирішення намічених завдань, у тому числі застосування прогресивних прийомів роботи, урегулювання кормового балансу, впровадження новітніх технологій виробництва та переробки продукції сприятиме відродженню вівчарства Закарпаття.

Вирішення в області перелічених питань дасть можливість збільшити виробництво продукції вівчарства (зокрема м'ясо, молоко) м'ясо-молочних продуктів, сиру, бринзи) і

забезпечувати населення області високоякісними екологічно чистими продуктами за значно нижчими цінами.

Список літератури

1. Статистичний щорічник Закарпаття за 2009 рік / Державний комітет статистики України. – Ужгород, 2010. – 560 с.
2. Шелест Л.С. Державна підтримка розвитку галузі вівчарства / Л.С. Шелест // Економіка АПК. 2010. – № 5. – С. 17-22.
3. Туварчиєва Г.А. Направления инновационной деятельности в развитии овцеводства Крыма / Г.А. Туварчиєва // Науковий вісник Львівського національного університету ветеринарної медицини та біотехнології ім. С.З. Гжицького. – Львів, 2010. – С.562.
4. Форми статистичної звітності с/г підприємств Закарпатської області (за даними головного управління статистики в Закарпатській області) за 2008-2012рр. та за даними департаменту агропромислового розвитку ОДА.
5. Статистичний щорічник Закарпаття за 2013 рік / Державна служба статистики України, Головне управління статистики у Закарпатській області; за ред. Г.Д. Гриник. – Ужгород, 2014. – 511с.
6. Статистичний щорічник Закарпаття за 2014 рік / Державна служба статистики України, Головне управління статистики у Закарпатській області; за ред. Г.Д. Гриник. – Ужгород, 2015. – 546 с.
7. Соціально-економічне становище Закарпатської області (за січень 2016 року).Статистичний бюлетень / Державна служба статистики України, Головне управління статистики у Закарпатській області; за ред. Г.Д. Гриник. – Ужгород, 2016. – 99 с.

Анализ современного состояния и перспективы развития отрасли овцеводства в условиях Закарпатской области

Ю. Э. Ковач

*Научно-исследовательский центр
«Закарпаттагропромпродуктивность»*

Раскрыты состояние и проблемы отрасли овцеводства Закарпатской области. Исследованы тенденции развития отрасли овцеводства, обоснованы главные направления повышения эффективности отрасли, в т.ч. регулирование кормового баланса, внедрение новой технологии производства и переработки овцеводческой продукции, которые обеспечат возрождение (восстановление) овцеводства Закарпатской области.

The analysis of a current state and prospect of development of branch of sheep breeding in the conditions of the Zakarpatya area

J. Kovach

The Zakarpatye research center of productivity of agriculture

The state and problems of branch of sheep breeding of the Zakarpatye area is opened. It is investigated tendencies of development of branch of sheef breeding it is proved the main directions of increase of efficiency of branc including regulation of fodder balance, introduction of new technology of productions and processing of sheef breeding production, which will provide revival of sheep breeding of the Zakarpatye area.